

การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการ
นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Learning Achievement Development Buddhist Subject according to
Yonisomanasikara of 2nd Students Mahavajiralongkorn Buddhist College,
Wang Noi District, Phra Nakhon Sri Ayutthaya Province

รำไพ วันวานย์* สุวัฒน์ รักขันโท* นิเวศ วงศ์สุวรรณ* สานิตย์ สีนาค**
Rampai Wunwan* Suwatsan Ragkhanto* Niwes Wonsuwan* Sanit Sinak**
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย*
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย**
Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya*
Faculty of Humanities, Mahamakut Buddhist University**

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” เป็นการวิจัยแบบเชิงทดลองขั้นต้น มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประกอบด้วย 1) เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์การเรียน วิชาพระพุทธศาสนา ตามหลักสอนโยนิโสมนสิการ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวชิราลงกรณ ราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบ ผลสัมฤทธิ์ การเรียนวิชา พระพุทธศาสนา ตามหลักสอนโยนิโสมนสิการ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราช วิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก่อนเรียนและหลังเรียน และ 3) เพื่อเสนอแนะหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา เพื่อการพัฒนาผลสัมฤทธิ์การเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสอนโยนิโสมนสิการ นักเรียน ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การ วิเคราะห์ข้อมูลใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ในการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าทีแบบไม่เป็นอิสระต่อกัน

ผลการวิจัยพบว่า

1. การเรียนการสอนโดยใช้หลักโยนิโสมนสิการทำให้นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหา วชิราลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยาสามารถเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มอย่างมีเหตุผล สามารถนำเสนอตอบข้อซักถามแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในสาระอย่างมีเหตุผลตามหลักโยนิโสมนสิการเป็นอย่างดี มากกว่าร้อยละ 80
2. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัด พระนครศรีอยุธยา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามแผนการจัดการเรียนรู้มีคะแนนหลังเรียนสูงกว่าคะแนนก่อน เรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับ .01

คำสำคัญ: ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน, โยนิโสมนสิการ, วิชาพระพุทธศาสนา.

Abstract

The thesis entitled “Learning Achievement Development Buddhist Subject according to Yonisomanasikara of 2nd Students Mahavajiralongkorn Royal College, Wang Noi District, Phra Nakhon Sri Ayutthaya Province” is the Pre-Experimental Research. Its objectives are 1) to study Learning Achievement Development Buddhist Subject according to Yonisomanasikara of 2nd Students Mahavajiralongkorn Royal College, Wang Noi District, Phra Nakhon Sri Ayutthaya Province 2) to compare Learning Achievement Development Buddhist Subject according to Yonisomanasikara of 2nd Students Mahavajiralongkorn Royal College, Wang Noi District, Phra Nakhon Sri Ayutthaya Province by pre-test and post-test and 3) to present the Buddhist Principles for Learning Achievement Development Buddhist Subject according to Yonisomanasikara of 2nd Students Mahavajiralongkorn Royal College, Wang Noi District, Phra Nakhon Sri Ayutthaya Province. Its analysis is used by the computer program with the software by using the descriptive statistics, that is means, the standard deviation and t-test dependent.

Findings were as follows:

1. Learning and teaching Buddhist subject according to Yonisomanasikara was interested 2nd Students Mahavajiralongkorn Royal College, Wang Noi District, Phra Nakhon Sri Ayutthaya Province in reasonably studying together with the group and the small groups, presentation, making the questions and sharing their knowledge.

2. The 2nd Students Mahavajiralongkorn Royal College, Wang Noi District, Phra Nakhon Sri Ayutthaya Province have higher learning achievement and it statistic significant difference at the level .01

Keywords: Learning Achievement, Yonisomanasikara, Buddhist Subject.

บทนำ

การศึกษาเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่ช่วยพัฒนาบุคคลให้เจริญก้าวหน้ามีความรู้และความสามารถในการเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตให้ถูกต้อง และสามารถนำความรู้ความเข้าใจเหล่านั้นในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีระบบและอย่างมีประสิทธิภาพ และยังมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมความก้าวหน้าของบุคคล ผู้ที่ได้รับการอบรมให้มีความรู้ความสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าทางอาชีพการงานและทางจิตใจ การจัดการศึกษาที่ดี มีคุณภาพจึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างพลังสมองของชาติที่มีคุณภาพ ซึ่งเกิดขึ้นมากเท่าใด ย่อมจะสร้างความได้เปรียบให้แก่ประเทศชาติได้มากเท่านั้น ยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-พ.ศ. 2579) ให้ความสำคัญกับการวางรากฐาน การพัฒนาคนให้มีความสมบูรณ์เริ่มตั้งแต่กลุ่มเด็กปฐมวัยที่ต้องพัฒนาให้มีสุขภาพกายและใจที่ดี มีทักษะทางสมอง ทักษะการเรียนรู้ และทักษะชีวิต เพื่อให้เติบโตอย่างมีคุณภาพควบคู่กับการพัฒนาคนไทยในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี มีสุขภาวะที่ดี มีคุณธรรมจริยธรรม มีระเบียบวินัย มีจิตสำนึกที่ดี ต่อสังคมส่วนรวม มีความสามารถปรับตัวเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วรอบตัวบนพื้นฐานของการมี

สถาบันทางสังคมที่เข้มแข็งทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันชุมชนเพื่อเป็นแรงเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพตามที่ประเทศชาติต้องการ

การศึกษาระบบการเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธีนั้น มีสาระและระบบการเรียนการสอนที่น่าสนใจอยู่มากมาย หากจะนำเอาหลักการทฤษฎีและแนวคิดทางการศึกษาสมัยใหม่เข้าจับก็จะพบความสมบูรณ์ความทันสมัย การสอนโดยหลักการโยนิโสมนสิการนี้ เป็นวิธีการสอนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย ที่เน้นการคิดเป็นทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ทั้งนี้ เพราะวิถีแห่งวัฒนธรรมไทยนั้นได้เน้นบรรยากาศที่เรียบง่ายมีลักษณะที่เหนียวแน่นใจให้ผู้เรียนเกิดความปิติและเลื่อมใส ประเพณีไทยได้มีพิธีกรรมต่าง ๆ ในการสอนได้เน้นการคิดการปฏิบัติจริงเป็นหลักใหญ่ ดังจะเห็นจากการสอนวิชาชีว วิชาช่าง และวิชาหนังสือ ที่ครูไทยสมัยก่อนได้ฝึกหัด ฝึกฝน และฝึกปรีศิษย์จนเชี่ยวชาญ สามารถประดิษฐ์คิดค้นศิลปวรรณคดี อันเป็นมรดกล้ำค่าของชาติไทยมาทุกยุคทุกสมัย การศึกษาตามแนวโยนิโสมนสิการเป็นวิธีการเรียนรู้แนวหนึ่งจากหลาย ๆ แนวที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้เป็นวิธีการที่สามารถอธิบายด้วยภาษาทางการศึกษาสมัยใหม่ว่า มีลักษณะบูรณาการของหลักจิตวิทยาการเรียนรู้ หลักการแนะแนวและหลักการสอนอย่างผสมกลมกลืนได้สัดส่วนสมดุลกันสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการการเรียนการสอนปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

1 หลักการสอนโดยทั่วไป

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2546: 225-226) ได้จัดลำดับขั้นตอนการสอนแบบปกติหรือแบบบรรยายไว้ ดังนี้

1. ขั้นนำ ครูแจ้งเนื้อหาและจุดประสงค์การเรียนรู้โดยใช้คำถามเกี่ยวกับเนื้อหาที่จะสอนและทบทวนความรู้เดิมของนักเรียนแล้วบรรยายเชื่อมโยงกับเรื่องใหม่เพื่อนำเข้าสู่บทเรียน
2. ขั้นสอน ครูอธิบายเนื้อหาโดยใช้อุปกรณ์ประกอบคำบรรยาย และส่วนใดหากเป็นข้อปฏิบัติก็ให้นักเรียนได้แสดงปฏิบัติตามเนื้อหา
3. ขั้นสรุป ครูสรุปโยงเนื้อหาตั้งแต่ต้นจนจบให้นักเรียนฟังอีกครั้งแล้วให้บันทึกลงในสมุด เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามและมอบหมายงานให้ผู้เรียนไปค้นคว้าเพิ่มเติม
4. ขั้นประเมินผล ประกอบด้วยวิธีตรวจสอบบันทึกที่ผู้เรียนจดคำบรรยาย ถามคำถามในเนื้อหาที่บรรยาย ให้นักเรียนทำข้อทดสอบย่อย พร้อมทั้งตรวจดูว่านักเรียนได้เรียนรู้ไปมากน้อยเพียงใด

วัฒนาพร ระงับทุกข์ (2542: 48) ได้กล่าวถึงเทคนิควิธีการสอนไว้ว่า ผู้เรียนแต่ละคนมีความต้องการในการเรียนที่แตกต่างกัน เนื่องจากแต่ละคนมีวิธีการเรียนในหลายๆ ลักษณะ ชอบแข่งขันมากกว่าผู้อื่น บางคนตอบสนองได้ดีต่อสิ่งที่เสนอข้อมูลตามลำดับขั้นตอน บางคนเรียนได้ดีด้วยวิธีการแก้ปัญหา บางคนชอบฟัง บางคนชอบอ่านหรือดูภาพยนตร์ บางคนชอบเรียนคนเดียว ขณะที่บางคนเรียนได้ดีในกลุ่ม เมื่อผู้เรียนชอบเรียนด้วยวิธีที่แตกต่างกัน เขาก็ต้องการเทคนิควิธีการสอนที่แตกต่างกันด้วย ยิ่งครูเข้าใจเทคนิควิธีการสอนมากเท่าใดก็ยิ่งสามารถวางแผนการจัดการเรียนการสอนที่ใช้วิธีการหลากหลาย สนองความต้องการของผู้เรียนได้มากขึ้นเท่านั้น สิ่งที่ครูผู้สอนต้องคำนึงอยู่เสมอคือ พยายามหาเทคนิควิธีการเรียนการสอนที่หลากหลายในห้องเรียน หากครูไม่มีความสามารถในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลาย และสอดคล้องกับความแตกต่างของผู้เรียนเหล่านั้น ก็จะส่งผลให้ผู้เรียนถูกกีดกันออกไปจากกระบวนการเรียนการสอนของครูนอกจากนี้ครูควรพยายามปรับปรุงตัวเองเสมอ เพื่อให้ทักษะแต่ละด้านถึงระดับดีและระดับดีเยี่ยมในที่สุด

2 หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2541: 25) กล่าวถึงพุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้าไว้ว่า พระพุทธองค์ทรงปรับวิธีสอนให้เหมาะสมแก่บุคคล ถึงแม้พระองค์จะทรงสอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างวาระต่างบุคคลกัน พระองค์ก็จะใช้วิธีการสอนที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

1. ทรงคำนึงถึงความพร้อมของบุคคล นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว พระองค์ยังต้องดูความพร้อม ความสุขของของผู้เรียน
2. ทรงสอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งวิธีนี้จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจ ชัดเจน แม่นยำ และได้ผลจริง อีกทั้งสามารถนำไปปฏิบัติด้วยตนเองได้
3. การสอนที่ทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่าการเรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบเสรี วิธีการนี้เมื่อผู้เรียนเข้าถึงความจริงจะทำให้รู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง ทำให้ผู้เรียนเกิดความมั่นใจในตนเอง
4. ทรงเอาใจใส่ต่อผู้เรียนเป็นพิเศษ พระองค์ทรงเอาใจใส่ต่อบุคคลที่ควรได้รับความสนใจ เป็นพิเศษ เป็นรายบุคคลไปตามสมควรแก่กาลเทศะ และเหตุการณ์นั้น ๆ
5. ช่วยเหลือเอาใจใส่บุคคลที่มีปัญญาด้อย คือคนที่มีปัญญาน้อยเรียนล้าหลัง พระองค์ก็เอาใจใส่ค่อย ๆ แนะนำไปจนกว่าจะประสบผลสำเร็จ
6. เป็นกัลยาณมิตร คือมีองค์คุณของครูที่เป็นผู้ที่มีเมตตากรุณา น้าเคารพ มีความรู้ในวิชาอย่างแท้จริง รู้จักวิธีการอธิบายขยายความให้เข้าใจ อุดหนุนต่อการวิพากษ์วิจารณ์อธิบายเรื่องที่ยากให้เข้าใจ และมีตัวอย่างที่ดีของศิษย์ ตั้งใจประสิทธิประสาทความรู้ เข้าใจและรู้ขั้นตอนในการสอน มุ่งผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนเป็นหลัก

พระพุทธองค์ทรงใช้เทคนิคการสอนหลากหลายวิธีด้วยกัน ซึ่งเป็นลีลาการสอนที่ทรงเลือกใช้ให้เหมาะสม แต่ที่ทรงใช้มากที่สุดมี 4 ประการคือ

1. **สันตสนา** ทรงอธิบายให้ผู้เรียนเห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตาตัวเอง ทำให้ผู้เรียนหมดความสงสัย ไม่มีความเคลือบแคลงใจอีกต่อไป
2. **สมาทปนา** ทรงชักจูงใจ โนมน้าวใจให้ผู้เรียนเห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตามอย่างมีเหตุผลจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติตาม แต่ไม่ใช่ข่มขู่ให้ผู้เรียนให้หลงผิด
3. **สมุตเตสนา** ทรงสอนให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ เกิดความกลัวกลัว เกิดกำลังใจ ปลุกให้มีความอุตสาหะ ให้มั่นใจว่าจะทำได้สำเร็จ ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคที่เกิดขึ้นสามารถทนต่อความยากลำบากได้
4. **สัมปหังสนา** ทรงสอนขโมยใจให้ผู้เรียนเกิดความแค้นชิงร้าย เบิกบานใจ ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะเห็นประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัตินั้น

พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้กุศโลบายคือความสามารถที่ดีเยี่ยมในการสอน 10 ประการ คือ (วคิน อินทสระ, 2561 อ้างถึงใน อุทัย วรเมธีศรีสกุล และคณะ, 2561: 71-81)

1. การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบายและการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายและชัดเจนและช่วยให้ผู้เรียนจำได้แม่นยำ
2. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยทำให้เรื่องลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น เช่นทรงใช้การอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมให้

เห็นเด่นชัด หรือแม้การเปรียบเทียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรมก็ช่วยให้มีความหมายหนักแน่นยิ่งขึ้น

3. การใช้อุปกรณ์ประกอบการสอน พระพุทธองค์จะทรงใช้อุปกรณ์ ประกอบการสอนเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติและอยู่ใกล้ตัวผู้เรียนที่สามารถใช้สื่อธรรมให้ผู้เรียนเข้าใจได้เร็วที่สุดและมีประสิทธิภาพที่สุด

4. การทำตัวเป็นตัวอย่างหรือสาธิตให้ดู วิธีสอนที่ได้ผลดีที่สุดคือการที่ผู้สอนทำเป็นตัวอย่าง เป็นลักษณะการสาธิตให้ดู การสอนโดยการทำให้ดูเป็นตัวอย่างคือพระจริยาวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกติของพระองค์นั่นเอง

5. การใช้ภาษาและความหมายของคำใหม่ วิธีนี้เป็นเรื่องความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ จะเห็นว่าบางครั้งบุคคลที่เข้าเฝ้าย่อมบริภาษพระองค์ด้วยคำพูดต่าง ๆ ที่รุนแรง พระองค์ก็ทรงยอมรับคำบริภาษนั้นแล้วทรงแปลความหมายเสียใหม่ แล้วอธิบายให้เป็นเรื่องที่ดีงาม

6. อุบายการเลือกคนและเลือกปฏิบัติเป็นรายบุคคล พระพุทธองค์เมื่อทรงตั้งพระทัยแน่วแน่ว่าจะเผยแผ่ธรรมะที่พระองค์ตรัสรู้นั้น พระองค์ก็ทรงเลือกคนก่อนว่าควรแสดงธรรมแก่ใครก่อน จะต้องคำนึงถึงพื้นฐานหรือภูมิปัญญาที่เป็นความรู้เดิมของผู้ฟังหรือผู้เรียนด้วย จึงทำให้ได้รับผลประโยชน์ตามเป้าหมาย

7. การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนที่ดีจะต้องรู้จักจังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ ถ้ายังไม่มีจังหวะและโอกาส ผู้เรียนยังไม่พร้อมก็ต้องอดทนรอเวลา ไม่เข้มเขาโคชินให้กลืนหญ้า

8. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนไม่มีอดตา ตัดทมิฬมานะเสีย ก็จะมีมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ

9. การลงโทษและการให้รางวัล พระองค์จะใช้มิติของสงฆ์ลงโทษผู้ที่ล่วงละเมิดวินัยบัญญัติโดยวิธีการลงพรหมทัณฑ์ คือไม่พูด ไม่คบหาสมาคมด้วย เป็นต้น ส่วนการให้รางวัล ก็จะใช้วิธีการกล่าวชมเชย ในรูปของการยอมรับความดีโดยยกย่องให้เป็นเอตทัคคะในแต่ละด้าน

10. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาที่เกิดขึ้นอาจต่างครั้งต่างวาระกัน ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่สิ้นสุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้านั้นพระองค์ทรงอาศัยปฏิภาณไหวพริบ คือความสามารถเฉพาะตัวในการประยุกต์หลักการวิธีการและเทคนิคต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสมแก่ผู้เรียน

พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนอันชาญฉลาด เมื่อพระองค์ทรงแสดง พระธรรมเทศนาจบลง มักมีผู้สรรเสริญพระธรรมเทศนาเสมอว่า แจ่มแจ้งจริง พระองค์ผู้เจริญ แจ่มแจ้งจริง พระธรรมเทศนาของพระองค์เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง

3 ความหมายของโยนิโสมนสิการ

นาห์ ภิกขเว อญฺญ เอกธมฺมปิ สมฺนุสฺสํสา มิ เยน อนุปฺปนฺนา วา กุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา วา อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ ยถฺยิทฺถ ภิกขเว โยนิโส มนสิกาโร โยนิโส ภิกขเว มนสิกาโรโต อนุปฺปนฺนา เจว กุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา จ อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตฺติ ฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอย่าไม่เล็งเห็นธรรมอันแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เสื่อมไป เหมือนการใส่ใจโดยแยบคาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลใส่ใจโดยแยบคายกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป ฯ (อัง.เอก. 20/68/15)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2538: 667-669) กล่าวว่า โยนิโสมนสิการ (analytical reflection) หมายถึงการใช้ ความคิดอย่างถูกวิธีและเมื่อเปรียบเทียบกับกระบวนการพัฒนาปัญญา โยนิโสมนสิการอยู่ในระดับที่เหนือศรัทธาเพราะเป็นขั้นที่เริ่มใช้ความคิดของตนเอง เป็นอิสระ เป็นการฝึกการใช้ความคิดให้รู้ จัดคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์ มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่าง โยนิโส กับ มนสิการมาจาก โยนิ แปลว่า เหตุต้นเค้า แหล่งเกิดปัญญา อุบาย วิธีทาง มนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย คัมภีร์ชั้นอรรถกถา ฎีกา ได้ไขความไว้โดยวิธีแสดงไวพจน์ให้เป็นความหมายแยกเป็นแง่ ๆ ดังต่อไปนี้

1. อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างมีวิธีหรือคิดถูก วิธีหมายถึงคิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้าแนวกบัสจะ ทำให้ยังรู้สภาวะ ลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

2. ปณมสิการ แปลว่า คิดเป็นทางหรือคิดอย่างมีวิธีคิดถูกทาง คือ คิดได้ต่อเนื่อง เป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับมีขั้นตอน แล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็น ระเบียบตามแนวเหตุผลเป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ไขว่วนเวียนติดพันเรื่องนี้ แล้วเตลิดออกไป เรื่องอื่นหรือกระโดดไปกระโดดมาต่อเป็นชิ้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะจัดความนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

3. การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุ หรือคิดอย่างมี เหตุผล หมายถึงการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหา สาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้าหรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

4. อุปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึงการคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุก เร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้वादกลัว ให้อายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง

4 การสอนตามหลักการโยนิโสมนสิการ

หลักการสอนโยนิโสมนสิการจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยในการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความสามารถในการคิดอย่างมีวิจาร์ณญาณ สอนรู้จักคิดแยกแยะหาเหตุผล เพราะเป็นวิธีการสอนที่เน้นกระบวนการคิดอย่างมีระบบ ระเบียบ ตรงตามสภาวะเหตุและปัจจัย ทุกขั้นตอนพิสูจน์และแยกแยะอธิบายให้เห็นจริงได้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549: 667-727) ได้เสนอวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไว้ในหนังสือพุทธธรรมทั้งหมด 10 วิธีคือ

1) คิดแบบสาวเหตุปัจจัย การพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผลให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไขด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา

2) คิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ เป็นวิธีคิดแบบจำแนกแยกแยะองค์รวมของสรรพสิ่งออกเป็นองค์ประกอบแบบย่อย ๆ หรือคิดวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ขององค์ประกอบย่อย ๆ นั้น

3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดาของมันเอง

4) วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือ วิธีคิดแบบแก้ปัญหา มีลักษณะทั่วไป 2 ประการ คือ

4.1 เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล สืบสาวจากผลไปหาเหตุแล้วแก้ไขและทำการแก้ไขตั้งแต่ที่ต้นเหตุแห่งปัญหาที่ต้องการจะแก้

4.2 เป็นวิธีคิดที่ตรงจุด ตรงเรื่อง ตรงไปตรงมาไม่ฟุ้งซ่านออกไปเรื่องอื่นและต้องเป็นการแก้ไขที่ปฏิบัติได้จริง

5) วิธีคิดแบบบรรณสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เมื่อรู้ว่าหลักการเป็นอย่างไรร ความมุ่งหมายเป็นอย่างไรร ก็ทำให้ถูกต้องตามหลักการและจุดมุ่งหมายนั้น

6) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

7) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดกับความต้องการ และการประเมินค่าของบุคคล

8) วิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรม เป็นวิธีคิดที่รู้จักนำเอาประสบการณ์ที่ผ่านพบมาคิดปรุงแต่งไปในทางที่ดีงาม เป็นประโยชน์เป็นกุศล ทำให้มีทัศนคติที่ดีต่อบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม มีจิตใจที่สะอาดผ่องแผ้ว แล้วแสดงออกเป็นพฤติกรรมในทางสร้างสรรค์ต่อไป

9) วิธีคิดแบบอยู่ในขณะปัจจุบัน คิดตามแบบมหาสติปัฏฐานสูตร พงษ์พิการณามีสตรระลึกละอยู่กับสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ เกิดขึ้นหรือรู้การกระทำทุกขณะจิต เป็นแนวคิดแห่งปัญญาไม่ว่าเรื่องนั้นจะเป็นอยู่ขณะนี้ ล่วงไปแล้ว หรือเป็นเรื่องของการภายหน้า หากเป็นการคิดด้วยปัญญาถูกต้องตามหลักการของพระพุทธศาสนา ก็นับเป็นความคิดในปัจจุบันทั้งสิ้น

10) วิธีคิดแบบวิภาษวาท วิภาษวาท มาจาก **วิภาษ + วาท** **วิภาษ** แปลว่า แยกแยะ แบ่งออก จำแนก หรือ แยกแยะ ใกล้เคียงกับคำว่า วิเคราะห์ **วาท** แปลว่า การกล่าว การพูด การแสดงคำสอน วิภาษวาท แปลว่า การพูดแยกแยะ พูดจำแนก หรือ พูดแยกแยะ หรือ แสดงคำสอนแบบวิเคราะห์

วิธีดังกล่าวอาศัยกันและสัมพันธ์กันเมื่อเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหาจะต้องบูรณาการรูปแบบวิธีคิดมาผสมผสานกลมกลืนกันเพื่อนำไปสู่แนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง อีกทั้งวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเป็นการคิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดเร้ากุศล นอกจากนี้ ยังเป็นวิธีการสอนที่มีลักษณะบูรณาการหลักจิตวิทยาการเรียนรู้ หลักแนะแนว และหลักการสอนอย่างผสมกลมกลืนได้สัดส่วนสมดุลกัน มุ่งเน้นครูเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ ครูและศิษย์มีความสำคัญที่ดีต่อกัน เป็นปัจจัยภายนอกที่เหนียวแน่นส่งเสริมและปลูกเร้าให้เกิดความเชื่อในตัวครูผู้สอน ในสาระที่เรียนและวิธีการเรียนจะเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตัวผู้เรียน โดยเน้นการคิดการคิดวิเคราะห์ อย่างมีระบบ ใช้วิธีการแห่งปัญญาในการเล่าเรียน การคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น (สุนน อมรวิวัฒน์, 2530: 64)

คำถามวิจัย

2.1 การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ การเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสอนโยนิโสมนสิการ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอนาย้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นอย่างไร

2.2 การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ การเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ตามหลักสอนโยนิโสมนสิการ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอนาย้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ควรเป็นเช่นไร

2.3 ข้อเสนอแนะ การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ การเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ตามหลักสอนโยนิโสมนสิการ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอนาย้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีประโยชน์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

3.1 เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ การเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ตามหลักสอนโยนิโสมนสิการ นักเรียนชั้นระดับมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3.2 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบ ผลสัมฤทธิ์ การเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ตามหลักสอนโยนิโสมนสิการ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก่อนเรียนและหลังเรียน

3.3 เพื่อเสนอแนะหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อการพัฒนาผลสัมฤทธิ์การเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสอนโยนิโสมนสิการ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” นี้เป็นการวิจัยแบบเชิงทดลองขั้นต้น (Pre-Experimental Research)

4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหาการวิจัย ในการวิจัยเรื่องนี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาผลสัมฤทธิ์การเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการ โดยใช้แนวคิดของสมน อมรวิวัฒน์ เป็นกรอบในการศึกษา ซึ่งมี 3 ขั้นตอนคือ 1) ขั้นนำ 2) ขั้นสอน และ 3) ขั้นสรุป ที่ประกอบด้วยวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง 10 วิธีคิด คือ 1) คิดแบบสาวเหตุปัจจัย 2) คิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ 3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ 4) วิธีคิดแบบอริยสัจ 5) วิธีคิดแบบบรรณสัมพันธ์ 6) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก 7) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม 8) วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม 9) วิธีคิดแบบอยู่ในขณะปัจจุบัน และ 10) วิธีคิดแบบวิภาษชาติ

4.2 ขอบเขตด้านประชากร ประชากรที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 40 รูป

4.3 กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 40 รูป

4.4 ขอบเขตพื้นที่ทำการทดลอง คือ โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

4.5 ช่วงระยะเวลาการวิจัย ระหว่างเดือนกันยายน 2563 – มกราคม 2564

สมมติฐานการวิจัย

นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา โดยใช้การสอนแบบโยนิโสมนสิการก่อนและหลังการทดสอบแตกต่างกัน

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย/นิยามเชิงปฏิบัติการ

การสอน หมายถึง การสอนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสอนโยนิโสมนสิการ ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงบัง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หมายถึง ขนาดของความสำเร็จที่ได้จากการกระบวนการเรียนการสอน ทำให้นักเรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมวัดได้โดยการวัดและประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนตามการแสดงผลออกมาทั้ง 3 ด้านคือ พุทธนิสัย จิตพิสัย ทักษะพิสัย

หลักการสอนแบบโยนิโสมนสิการ หมายถึง การสอนตามรูปแบบโยนิโสมนสิการมี 3 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นนำ คือครูผู้สอนสร้างบรรยากาศที่ดีต่อผู้เรียน การนำเสนอสิ่งเร้า การจูงใจให้ผู้เรียน 2) ขั้นสอน คือครูผู้สอนเสนอหัวข้อหรือประเด็นที่เป็นวิธีการที่หลากหลาย และแนะนำแหล่งข้อมูลที่จะค้นหาคำตอบ ผู้เรียนเกิดทักษะกระบวนการคิดและมีเหตุผล และ 3) ขั้นสรุป คือการวัดและประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนตามกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ

นักเรียน หมายถึง นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงบัง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โรงเรียน หมายถึง โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงบัง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นโรงเรียนเปิดสอนระดับชั้น ม.1 – ม.6 แผนกสามัญศึกษา อำเภอดงบัง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การสอนพระพุทธศาสนา หมายถึง การจัดการเรียนการสอนสำหรับเด็กนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

7.1 ได้ทราบผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสอนโยนิโสมนสิการของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงบัง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

7.2 ได้ทราบผลเปรียบเทียบการพัฒนาผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสอนโยนิโสมนสิการก่อนและหลังเรียนของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงบัง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

7.3 ได้เสนอแนะเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา ตามหลักสอนโยนิโสมนสิการของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงบัง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ เป็นการวิจัยแบบเชิงทดลองขั้นต้น (Pre-Experimental Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างคือนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2/1 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอดงบัง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 20 รูป เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Selection)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

1. แผนการจัดการเรียนรู้การสอนแบบโยนิโสมนสิการวิชาพระพุทธศาสนาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 5 แผน แผนละ 1 ชั่วโมงรวมเวลาเรียน 5 ชั่วโมง
2. แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาก่อนเรียนกับหลังเรียนแบบคู่ขนานจำนวนชุดละ 10 ข้อ

การเก็บข้อมูลโดยวิธีการดังนี้

1. ทดสอบก่อนการเรียนรู้กับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบทดสอบวัดผลการจัดการเรียนรู้ จากนั้นบันทึกผลการสอบและประเมินผลไว้เป็นคะแนนก่อนการเรียนรู้เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล
2. ทำการทดลองโดยใช้วิธีสอนแบบโยนิโสมนสิการตามแผนการจัดการเรียนรู้จำนวน จำนวน 5 แผน รวม 5 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง ใช้เวลาทั้งหมด 5 ชั่วโมง
3. ทดสอบหลังการเรียนรู้กับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบทดสอบวัดผลการเรียนรู้แบบทดสอบทางพระพุทธศาสนา จากนั้นบันทึกผลการสอบและผลการประเมินไว้เป็นคะแนนหลังการเรียนรู้เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการ ดังนี้

1. นำแบบทดสอบทั้งหมดมาตรวจสอบความสมบูรณ์ความถูกต้อง
2. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์วิเคราะห์สถิติสำเร็จรูป

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ดังนี้

1. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบคะแนนทดสอบวัดผลการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการทดสอบค่าทีแบบไม่เป็นอิสระต่อกัน (t-test dependent)
2. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์คะแนนทดสอบผลสัมฤทธิ์ก่อนการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาด้วยวิธีสอนแบบโยนิโสมนสิการ ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการทดสอบค่าที แบบไม่เป็นอิสระต่อกัน (t-test dependent)
3. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์คะแนนทดสอบผลสัมฤทธิ์หลังการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาด้วยวิธีสอนแบบโยนิโสมนสิการ ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ตามหลักโยนิโสมนสิการของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัย อำเภอดงน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การสอนแบบโยนิโสมนสิการ ด้วยการสร้างเจตคติที่ดีต่อผู้เรียนจัดบรรยากาศให้เหมาะสมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและเสนอสิ่งเร้าเพื่อให้ผู้เรียนฝึกการรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้ทักษะกระบวนการ ฝึกคิดแบบหาเหตุปัจจัย ค้นหาองค์ประกอบที่ทำให้เกิดผลสรุป และประเมินผลร่วมกันของผู้เรียนและครู

การเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละกลุ่มการเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่ม สามารถค้นหาข้อมูลหาเหตุผลข้อสรุปในเรื่องที่ได้รับมอบหมาย สามารถเสนอเนื้อหาเพื่อให้กลุ่มอื่นได้เรียนรู้ ตอบข้อซักถามและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดการเรียนในสาระได้ดี ผู้เรียนส่วนใหญ่สามารถเรียนรู้อย่างมีเหตุผลตามหลักโยนิโสมนสิการได้มากขึ้น

ผู้เรียนบางส่วนมีความสามารถในการใช้เหตุผลซ้ำกว่าผู้เรียนคนอื่น แต่จากการนำเสนอ ชักถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันช่วยกระตุ้นการเรียนรู้และเพิ่มความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผลได้ดีขึ้นในการเรียน การสอนตามหลักโยนิโสมนสิการ

เปรียบเทียบการสอนตามหลักโยนิโสมนสิการของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก่อนและหลังเรียน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลคะแนนตามแผนการจัดการจัดการเรียนรู้ของแต่ละแผน โดยการหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการทดสอบนัยสำคัญทางสถิติของความแตกต่าง (Test Significance of Differences) ระหว่างค่าเฉลี่ยของคะแนนทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน โดยการวิเคราะห์ความแตกต่างของกลุ่มตัวอย่าง (Paired Sample T-test)

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบการสอนตามหลักโยนิโสมนสิการของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก่อนและหลังเรียน

คนที่	แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 (6 คะแนน)		แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 (6 คะแนน)		แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 (6 คะแนน)		แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 (6 คะแนน)		แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 5 (6 คะแนน)	
	ก่อนเรียน	หลังเรียน	ก่อนเรียน	หลังเรียน	ก่อนเรียน	หลังเรียน	ก่อนเรียน	หลังเรียน	ก่อนเรียน	หลังเรียน
1	2	4	3	5	3	4	5	6	4	5
2	4	5	3	4	3	4	4	6	3	4
3	3	5	4	5	4	5	4	6	4	6
4	3	6	3	5	3	5	4	5	3	6
5	2	4	5	6	5	6	5	6	4	5
6	2	3	4	6	4	6	4	5	3	4
7	3	4	4	6	3	4	3	5	4	5
8	4	5	3	4	4	5	4	5	4	6
9	4	6	2	3	5	6	5	6	5	6
10	3	5	4	5	3	4	4	6	5	6
11	2	4	4	5	4	5	5	6	4	5
12	3	6	3	5	5	6	4	6	3	4
13	4	5	3	4	4	6	3	4	4	5
14	3	4	3	4	3	5	4	5	5	6
15	2	4	5	6	3	5	3	4	3	4
16	3	5	4	5	3	4	4	5	4	6
17	4	6	4	6	4	5	4	6	4	5
18	3	4	3	5	5	6	3	5	3	4
19	4	5	3	4	5	6	3	4	5	6
20	5	6	5	6	4	5	4	6	5	6

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการทดสอบนัยสำคัญทางสถิติของความแตกต่าง (Test Significance of Differences) ระหว่างค่าเฉลี่ยของคะแนนทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน ของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์ อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนการจัดการเรียนรู้	ก่อนเรียน		หลังเรียน		t	Sig.
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.		
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1	3.15	.87	4.80	.89	-11.000*	.000
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2	3.60	.82	4.95	.88	-12.337*	.000
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3	3.85	.81	5.10	.78	-12.583*	.000
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4	3.95	.68	5.35	.74	-12.457*	.000
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 5	3.95	.75	5.20	.83	-10.162*	.000

* มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับ .01

จากตาราง ที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลคะแนนแผนการจัดการเรียนรู้ของแต่ละแผนโดยการหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการทดสอบนัยสำคัญทางสถิติของความแตกต่าง (Test Significance of Differences) ระหว่างค่าเฉลี่ยของคะแนนทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน โดยการวิเคราะห์ความแตกต่างของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์ อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนโดยใช้แผนการเรียนรู้ที่ 1 คะแนนเฉลี่ยก่อนเรียน 3.15 คะแนนเฉลี่ยหลังเรียน 4.80 ค่า t -11.000 แผนการเรียนรู้ที่ 2 คะแนนเฉลี่ยก่อนเรียน 3.60 คะแนนเฉลี่ยหลังเรียน 4.95 ค่า t -12.337 แผนการเรียนรู้ที่ 3 คะแนนเฉลี่ยก่อนเรียน 3.85 คะแนนเฉลี่ยหลังเรียน 5.10 ค่า t -12.583 แผนการเรียนรู้ที่ 4 คะแนนเฉลี่ยก่อนเรียน 3.95 คะแนนเฉลี่ยหลังเรียน 5.35 ค่า t -12.457 แผนการเรียนรู้ที่ 5 คะแนนเฉลี่ยก่อนเรียน 3.95 คะแนนเฉลี่ยหลังเรียน 5.20 ค่า t -10.162 ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีคะแนนหลังเรียนสูงกว่าคะแนนก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับ .01

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์ อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี” มีดังนี้

1 รู้กระบวนการแผนการจัดการเรียนรู้ เรื่อง การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการ

2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการทำให้ผลสัมฤทธิ์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน

3 ครูผู้สอนมีเทคนิคการสอนที่หลากหลาย ใช้สื่อการสอนทำให้นักเรียนเกิดความเข้าใจ เกิดทักษะการดู การฟัง การคิดวิเคราะห์ ทำให้นักเรียนสนใจในการเรียนการสอน

4 การสอนแบบโยนิโสมนสิการ เป็นการสร้างเจตคติที่ดี ต่อผู้เรียนเกิดบรรยากาศ สร้างความสัมพันธ์ที่ดี เสนอสิ่งเร้า เพื่อฝึกให้ผู้เรียนเกิดการคิดวิเคราะห์รวบรวมข้อมูลด้วยทักษะการเรียนรู้ตามหลักโยนิโสมนสิการ

สรุปความว่า องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” นี้เป็นการเรียนการสอนที่สร้างเจตคติที่ดีต่อผู้เรียนเกิดบรรยากาศสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เสนอสิ่งเร้า เพื่อฝึกผู้เรียนในการรวบรวมข้อมูล หาข้อเท็จจริง ทักษะกระบวนการคิดแบบหาเหตุปัจจัย ค้นหาองค์ประกอบ สรุปประเมินผลร่วมกัน ผู้เรียนแต่ละกลุ่มมีการเรียนรู้ร่วมกันตามที่มีมอบหมายสามารถเสนอเนื้อหาสาระความรู้ต่อกลุ่มอื่นให้เกิดการเรียนรู้ ตอบข้อซักถามแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อภิปรายผล เกิดการเรียนรู้ในสาระร่วมกันอย่างมีเหตุผลทำการเรียนรู้ในเนื้อหาสาระได้ดียิ่ง เพิ่มความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผลได้ดีขึ้น การเรียนรู้ร่วมกันในการซักถามแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อผู้สอนได้เสริมการกระตุ้นการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ

สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ตามลำดับของข้อมูลที่ได้ศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้

1 ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มอย่างมีเหตุผล สามารถนำเสนอตอบข้อซักถามแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในสาระอย่างมีเหตุผลตามหลักโยนิโสมนสิการเป็นอย่างดี มากกว่าร้อยละ 80

2 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามแผนการจัดการเรียนรู้มีคะแนนหลังเรียนสูงกว่าคะแนนก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับ .01

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” นี้ ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัย โดยมีประเด็นสำคัญ ดังนี้

1 ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มอย่างมีเหตุผล สามารถนำเสนอตอบข้อซักถามแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในสาระอย่างมีเหตุผลตามหลักโยนิโสมนสิการเป็นอย่างดี จากผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ สันเวียน จรเกษ และ นิลมณี พิทักษ์ เรื่อง การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยการคิดแบบโยนิโสมนสิการเพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น (ศึกษาศาสตร์) ระดับมัธยมศึกษา ผลการวิจัย พบว่า 1. การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้การคิดแบบโยนิโสมนสิการในรายวิชาพระพุทธศาสนาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4/3 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น (ศึกษาศาสตร์) มัธยมศึกษา พบว่าการพัฒนาการจัดการเรียนรู้โดยใช้การคิดแบบโยนิโสมนสิการประกอบไปด้วยขั้นตอน 4 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนปัญหา คือ การให้ผู้เรียนระบุปัญหาที่ต้องการแก้ไข โดยใช้วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ คิดพิจารณาให้รู้จักสภาวะที่แท้จริง หรือพิจารณาปัญหาด้วยการ ค้นหาเหตุและปัจจัยที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา 2) ขั้นตอนระบุปัญหา คือการให้ผู้เรียนวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหาและตั้งสมมติฐานโดยใช้วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ คือคิดวิเคราะห์โดยพิจารณาแยกแยะหรือกระจายเนื้อหาให้รู้จักจากสภาวะที่เป็นจริงที่ทำให้เกิดเป็นตัวตน 3) ขั้นตอนเก็บข้อมูลวิเคราะห์ คือการให้ผู้เรียนเก็บรวบรวมข้อมูล

โดยใช้วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือคิดแบบแก้ปัญหา คือ คิดทำความเข้าใจกับปัญหาหรือความทุกข์ที่ประสบกับตนเองแล้วสืบค้นสาเหตุวางแผนปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาก็บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ 4) ขั้นสรุปผล คือการนำข้อมูลมาสรุปผลจากกิจกรรมโดยใช้วิธีคิดแบบวิภาษวาท คือ คิดและแสดงออกเป็นคำพูดที่ผ่านการวิเคราะห์แจกแจงความเป็นจริงครบทุกด้าน ทำให้ไตร่ตรองและเลือกแนวทางแก้ไขปัญหาก็ได้ตรงตามความเหมาะสม ซึ่งสามารถพัฒนาการเรียนรู้และเพิ่มทักษะการคิดวิเคราะห์ สร้างความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่เรียนและสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน วันได้ 2. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนโดยใช้การคิดแบบโยนิโสมนสิการ หน่วยการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่ามีจำนวนนักเรียนผ่านเกณฑ์ 25 คน คิดเป็นร้อยละ 80.64 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ คือ นักเรียนร้อยละ 80 มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 80 และนักเรียนมีคะแนนผลสัมฤทธิ์เฉลี่ย 32.64 คิดเป็นร้อยละ 81.60 3. การพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์โดยการคิดแบบโยนิโสมนสิการ หน่วยการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่าจำนวนนักเรียนผ่านเกณฑ์ คิดเป็นร้อยละ 83.87 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด คือ นักเรียนร้อยละ 80 มีทักษะการคิดวิเคราะห์ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 80 และนักเรียนมีคะแนนทักษะการคิดวิเคราะห์ 25.23 คิดเป็นร้อยละ 80.64

2 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดอนเมือง อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามแผนการจัดการเรียนรู้มีคะแนนหลังเรียนสูงกว่าคะแนนก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับ .01 จากผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของปราโมทย์ อาจวิชัย ทำการวิจัย เรื่อง การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยใช้กิจกรรมการสอนแบบโยนิโสมนสิการกับการใช้กิจกรรมการสอนตามคู่มือครู ผลการวิจัยพบว่า 1) นักเรียนกลุ่มทดลองที่เรียนโดยใช้กิจกรรมการสอนแบบโยนิโสมนสิการมีผลการเรียนรู้ และการคิดอย่างมีวิจารณญาณหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 2) นักเรียนกลุ่มควบคุมที่เรียนโดยใช้กิจกรรมการสอนตามคู่มือครู มีผลการเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แต่มีการคิดอย่างมีวิจารณญาณก่อนเรียนและหลังเรียน ไม่แตกต่างกัน 3) นักเรียนกลุ่มทดลองหลังจากเรียนด้วยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมการสอนแบบโยนิโสมนสิการมีผลการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาและการคิดอย่างมีวิจารณญาณสูงกว่านักเรียนกลุ่มควบคุมที่เรียนด้วยการจัดกิจกรรมการสอนตามคู่มือครูอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดอนเมือง อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” มีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) ควรมีการจัดและเลือกกิจกรรมการสอนให้เหมาะสม ควรเพิ่มเติมในกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียน
- 2) ควรพิจารณาความเหมาะสมในการถ่ายทอดหน่วยการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับช่วงวัยของผู้เรียน และช่วงเวลาที่ได้รับการจัดสรรจากทางโรงเรียน
- 3) ควรออกแบบแบบฝึกหัดมีความสอดคล้องกับผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรวมทั้งการใช้คำศัพท์และภาษาที่ใช้มีความเหมาะสม

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรศึกษาวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกต และการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก อันจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการนักเรียนโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 2) ควรศึกษาวิจัยการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการของนักเรียนในโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในระดับชั้นอื่นอีกเพื่อเปรียบเทียบผลการวิจัยและเพื่อความหลากหลาย

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2548). **คู่มือการดำเนินงานตามโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ปีงบประมาณ 2549**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ ร.ส.พ.
- กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). **การจัดสาระการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2541). **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2549). **พุทธธรรม: ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- วัฒนาพร ระงับทุกข์. (2542). **แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สุนน อมรวิวัฒน์. (2530). **การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์.
- อุทัย วรเมธีศรีสกุล และคณะ. (2561). “พุทธวิธีการเรียนการสอน” ใน **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาราชมนตรี** (ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 ประจำเดือนมกราคม – มิถุนายน).